

TO`G`RI O`QISHGA O`RGATISH USULLARI VA SHUNGA DOIR MASHQ
MATERIALLARI USTIDA ISHLASH

Abduvaliyeva Nodiraxon

Ilmiy rahbar

Sobirova Sayyoraxon

FarDU 3-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'qish darslarida o'qish malakalarini oshirish ularni to'g'ri o'qishga o'rgatish usullari haqida fikr yuritilgan. O'quvchilarning o'qish malakalarini rivojlantirish va uning asosiy bosqichlari haqida aytib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *to'g'ri o'qish, ongli o'qish, o'qish texnikasi, ifodali o'qish, badiiy matn, maxsus ifodali o'qish, kollektiv kompleks.*

Boshlang'ich sinflarda o'qitilayotgan ona tili, o'qish darslari, adabiyot fanining tarkibiy qismi hisoblanadi. Dasturlarning o'qish va nutq o'stirish bo'limida o'tkaziladigan mashg'ulotlar mazmuniga; o'quvchilarni to'g'ri, ravon, ma'lum darajadagi tezlik bilan ifodali o'qishga o'rgatish; bolaning ona Vatan, uning tabiati kishilar mehnatidagi qahramonlik, jasurlik, milliy istiqloq g'oyalarini ular ongiga singdirish kabi bilimlarni boyitish orqali o'quvchilarning bilim, ko'nikma malakalari kengaytiriladi, shakllanadi va mustahkamlanadi. O'qish darslarini Davlat talablari asosida hayotiy tajribalarga, kuzatishlarga suyanib, hayotga bog'lab o'tishi uning ta'sirchanligi ongli idrok etishlarini ta'minlaydi. O'qish va nutq o'stirishning ta'limiy-tarbiyaviy maqsadlari, sinflar bo'yicha o'qish mazmunini o'qish ko'nikmalarining og'zaki va yozma nutqlarini rivojlantirish usullarini, o'qish mashg'ulotlarining yozma nutq bilan bog'lanish kabi masalalar aniq kiritilgan.

O'qish darslar davomida o'quvchilar so'zdagi harflarni bir-biriga bog'lab yozish, so'z va gaplarni kichik hamda bosh harflarni alifbe kitobida berilgan tartibda yozishga o'rgatiladi. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslari yuqori sinflardagi o'zbek adabiyoti, tarix, geografiya, biologiya va boshqa fanlarni o'zlashtirish uchun dastlabki asosni yaratadi. Shuning uchun boshlang'ich sinflardagi o'qish darslariga jiddiy e'tibor talab qilinadi. O'qish darslarini talabdagidek olib borish uchun o'qituvchi asosan quyidagilarga e'tibor berishi lozim. 6-10 yoshdagi bolalar bir soatga mo'ljallangan saboqni sabr-toqat bilan tinglay olmaydilar. Ularning ruhiy tuzilishi qoyil harakatda, xayoli o'yinda bo'ladi. 10-15 minutdan ortiq davom etadigan gaplarni tinglay olmaydilar. Shu tufayli bu sinflarda ta'lim-tarbiya vazifalari, asosan o'yin, ashula, qisqa muddatli qiziqarli suhbat, hikoyalash va ifodali o'qish orqali amalga oshiriladi. Ifodali o'qish turli badiiy va amaliy matnlarni puxta o'zlashtirishning muhim metodlaridan biri sifatida

o'qituvchi uchun kalit rolini bajaradi. Ifodali o'qish darslarda o'quvchilarning zerikishiga yo'l qo'ymaydi, aksincha, faollashtiradi, badiiy asarlarga qiziqishini kuchaytiradi, adabiyotga havas uyg'otadi.

O'qish darslarida o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatishning, asosan ikki yo'li bor:

1. Dars jarayonida turli matn xarakteridan kelib chiqib, o'quvchi ifodali o'qishga o'rgatish;

2. O'qish darslari materiallariga berilgan soatlarni qisqartirish hisobiga maxsus ifodali o'qish dasturlari tashkil etish.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatish usullari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. To'g'ri o'qish. Birinchi sinfda jiddiy ahamiyat berish talab qilinadi. Har bir so'z, bo'g'in va tovushni to'g'ri, eshitarli, talaffuz etilishiga erishish lozim.

2. Ongli o'qish. O'quvchi har bir gap, gapdagi so'z, so'zdagi bo'g'inlarni o'qish jarayonida uning ma'nosini tushunib o'qishi kerak.

3. Tez va ravon o'qish. Sekin yoki juda tez o'qish emas, balki gapirganday, o'rtacha tezlik sur'atiga amal qilinib, ham to'g'ri, ham ongli, ham sidirig'asiga ravon o'qishni ta'minlash zarur. Agar o'quvchi, labi labiga tegmay, haddan yashqari tez yoki aksincha sekin, tutilib o'qisa ko'r-ko'rona, ma'nosiga tushunmay qolishi mumkin.

O'rtacha tezlikda o'qishga o'quvchi harf tovushlarni o'rganayotgan vaqtdan boshlab asos yaratiladi. Biroq dastlabki o'rinda to'g'ri va ongli o'qish jarayonidagi o'rtacha tezlik darajasiga erishiladi. To'g'ri o'qishga o'rgatish uchun quyidagi usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. So'zlarni bo'g'inlarga bo'lib o'qish. Masalan: "Fazliddin" Faz-lid-din, ro'z-no-ma. Shuningdek, buzib o'qigan ayrim so'zlarni to'g'ri o'qiy olmasa uni bo'g'in tovushlarga bo'lib o'qigan ayrim so'zlarni ovoz chiqarib takror o'qish. Tez aytish ham ancha foydali usullardan hisoblanadi. Ongli o'qishga o'rgatish uchun notanish so'zlarga izoh berish, matn yuzasidan berilgan savol topshiriqlarni o'rgatish matn yuzasidan savollar tuzish, reja asosida matn mazmunini qisqartirib, kengaytirib so'zlash kabi usullar ham muhim yordam beradi.

Ravon o'qishda matndagi tinish belgilariga amal qilinishi lozim. Ifodali o'qishga o'rgatishning eng muhim usullaridan biri o'qituvchining namunali ifodali o'qishidir. Buning uchun o'qituvchi o'qitishning pauza, urg'u, ohangi, sur'at kabi texnik-nazariy vositalari haqida yetarli bilim mahoratga ega bo'lishi, og'zaki nutq madaniyatini puxta egallashi lozim. Agar bola suhbat, tinglash, o'qish kundalik hayotning me'yori bo'lgan muhitda ulg'aygan va rivojlangan bo'lsa, u maktabdagi mazmunli va ko'p qirrali ma'lumotlarga ham qiziqadi, uni asosan kitoblardan olish mumkin. U ishtiyoqli kitobxonga aylanadi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, yaxshi o'qimagan o'quvchilar o'rta va o'rta maktabda muvaffaqiyatsizlikka uchraydi, bu

yerda o'quv materiali ko'p marta ko'payadi. Bundan tashqari, o'qish jarayonida aqliy faoliyat bog'liq bo'lgan ish xotirasi va diqqatning barqarorligi yaxshilanadi. Rivojlanish jarayoni o'qish tezligiga ham bog'liq. Tez o'qiydiganlar odatda ko'p o'qiydigan talabalardir. O'qish xotira va e'tiborni yaxshilaydi. Bu ikki ko'rsatkichdan, o'z navbatida, aqliy faoliyatga bog'liq. Ba'zan qobiliyat va fikrlash bir-biriga zid keladi. Bu keng tarqalgan xato. O'qish ko'nikmalari boshlang'ich maktabda shakllanishi kerak.

Biz o'qituvchilar sifatida farzandlarimizga qanday yordam bera olamiz? Keling, boshlang'ich sinflarda o'qish texnikasi normasini tahlil qilaylik. Ma'lumki, me'yoriy o'qish 5-sinfga o'tayotgan o'quvchilar uchun daqiqada kamida 90 so'z, 5-sinf boshida esa 120 so'zni tashkil qiladi. Bola yoz uchun 30 ta so'zni qayerdan olishi mumkin? Bu o'qish qiyin bo'lgan bolalar uchun katta muammo. Bu ham suhbat nutqining optimal tezligiga to'g'ri kelmaydi va shuning uchun standart juda past deb hisoblash mumkin. O'qish texnikasi ustida ishlash juda uzoq jarayon va har doim ham bolalar uchun jozibali emas. Biroq, oddiy o'qish texnikasisiz o'rta maktabda dars berish qiyin bo'ladi.

1. Jismoniy mashqlar chastotasi. Muhimi, mashg'ulotning davomiyligi emas, balki mashg'ulotlarning chastotasi. Inson xotirasi shunday tartibga solinganki, u doimo ko'z o'ngida bo'lgan narsa emas, balki miltillovchi narsa esda qoladi.

2. Yotishdan oldin kitob o'qish yaxshi natija beradi. Gap shundaki, kunning so'nggi voqealari hissiy xotira tomonidan qayd etiladi va odam uxlayotgan o'sha soatlarda u ularning ta'siri ostida qoladi. Esingizda bo'lsin, bolalarga uxlashdan avval ertak aytib berish. Yotishdan oldin qiziqarli kitobning yorqin taassurotlari o'qish didini kuchaytiradi.

3. Agar bola o'qishni yoqtirmasa, unda yumshoq o'qish rejimi kerak. Haqiqatan ham, agar bola o'qishni yoqtirmasa, bu uning o'qish qiyinligini anglatadi. Yumshoq o'qish rejimida bola 1-2 qatorni o'qiydi va keyin qisqa dam oladi. Agar bola plyonkalarni ko'rsa, bu rejim avtomatik ravishda olinadi: men ramka ostidagi ikkita chiziqni o'qidim, rasmga qaradim - dam oldim. Keyingi ramka - yana ikki qatorni o'qing, keyin rasmga qaradi. Ushbu uslub o'qishni istamaydigan bolalar uchun juda mos keladi.

5. "Villab" o'qish ham yaxshi natija beradi. Odatdagi usulda o'qituvchi har bir darsda 10 dan ortiq talaba bilan suhbat o'tkazadi. Bundan tashqari, ularning har biri 1-2 daqiqa davomida mashq qiladi. O'qish paytida barcha talabalar bir vaqtning o'zida ovoz chiqarib o'qisa, o'rtoqlarini bezovta qilmaslik uchun har biri o'z tezligida 5 minut bo'lsa, simulyatorning vaqti keskin oshadi.

6. Bunday rasmni kuzatish mumkin. 6-8 so'zdan iborat bo'lgan gap. Uni uchinchi yoki to'rtinchi so'zgacha o'qib, birinchisini unutishadi. Shuning uchun u barcha so'zlarni bir-biriga bog'lay olmaydi. Bunday holda, ishchi xotirani rivojlantirish kerak. Men buni matnlari professor I.T.Fedorenko tomonidan ishlab

chiqilgan va taklif qilingan vizual diktantlar yordamida qilaman. Ishchi xotirani rivojlantiruvchi vizual diktantlarni o'tkazishning ajralmas sharti ularni har kuni o'tkazishdir. Odatda, bir oylik mashg'ulotlardan so'ng birinchi muvaffaqiyatlar paydo bo'ladi. Agar jumlar rus tili darsi mavzusiga mazmunan mos kelmasa, siz ularni bir xil miqdordagi harflar bilan ekvivalent jumlar bilan almashtirishingiz mumkin.

7. Kollektiv kompleks mashqlar: tilni burish tezligida takroriy o'qish, matnning notanish qismiga o'tish bilan ifodali o'qish.

a) Ko'p o'qish shu tarzda amalga oshiriladi. O'qituvchi barcha bolalar uchun bir xil vaqtni belgilaydi. Yangi hikoyaning boshlanishi o'qituvchi tomonidan o'qilgan va bolalar tomonidan tushunilgandan so'ng, ularga o'qishni boshlash va uni bir daqiqa davom ettirish taklif etiladi. Bir daqiqadan so'ng har bir talaba qaysi so'zni o'qishga muvaffaq bo'lganini payqadi. Shundan so'ng, xuddi shu parchaning ikkinchi o'qishi. Shu bilan birga, talaba qaysi so'zlarga erisha olganini yana payqaydi va birinchi natija bilan taqqoslaydi. O'qish tezligining oshishi maktab o'quvchilarida ijobiy his-tuyg'ularni keltirib chiqaradi, ular yana o'qishni xohlashadi. Biroq, bitta va bir xil parcha uch martadan ortiq o'qilmasligi kerak. Keyingi mashqni bir xil bo'lakda - til burmalarida tashkil qilish yaxshiroqdir. b) Tilni burish tezligida o'qish artikulyar apparatni rivojlantirish uchun mo'ljallangan, shuning uchun ekspressivlikka talablar yo'q. Ammo talaffuzning ravshanligi, barcha so'z oxirlarining talaffuzi uchun talablar oshiriladi. Mashq 30 soniyadan ortiq davom etmaydi. Ushbu mashqdan so'ng, o'qish matnning notanish qismiga o'tish bilan bir xil parchada amalga oshiriladi.

v) Matnning notanish qismiga o'tish bilan o'qish. Talabalarga xuddi shu parchani, lekin kerakli tezlikda, ifodali o'qish vazifasi beriladi. Yigitlar tanish qismini oxirigacha o'qiydilar va o'qituvchi ularni to'xtatmaydi. Ular bir xil o'qish tezligida matnning notanish qismiga o'tadilar. Uning imkoniyatlari uzoq vaqt davomida yetarli emas, lekin agar o'qish darslarida har kuni uchta mashq bajarilsa, oxir-oqibat o'qish tezligi ortib boradi.

8. "Tug" o'yini.

a) O'qituvchi o'qish tezligini o'zgartirib, ovoz chiqarib o'qiydi. O'quvchilar o'qituvchiga yetib olishga harakat qilib, ovoz chiqarib o'qiydilar.

B) o'qituvchi ovoz chiqarib o'qiydi, bolalar o'zlari. O'qituvchi to'xtaydi va talabalar o'qishni davom ettiradilar.

9. "Bosh va dum" o'yini. O'qituvchi yoki talaba jumlaning o'qishni boshlaydi, bolalar tezda uni topib, o'qishni davom ettirishlari kerak.

10. "Birinchi va oxirgi" o'yini. So'zdagi birinchi va oxirgi harfni, qatordagi birinchi va oxirgi so'zni, gapdagi birinchi va oxirgi so'zni o'qish.

11. Doskaga gap yoziladi, matnlar stolga sochiladi. Signalda talabalar matnlardan berilgan gapni qidiradilar.

12. "Skanerlash". 20-30 soniya davomida talabalar muhim ma'lumotlarni qidirishda matnni ko'zlari bilan "yugurib" o'tadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Matnazarova K. O'qitishning faol metodlari// Boshlang'ich ta'lim, 2009
2. Matchonov S., G'ulomova X. va boshqalar. Boshlang'ch sinf o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.- Toshkent: , "Yangiyo'l Poligraph servise", 2008.
3. Egamberdiyeva F. Adabiy ta'lim samaradorligini oshirishda yangi pedagogik texnologiyalar: Ped fan. nom. diss va avtoref.-T.: 2005.
4. Matchonov S. Kitob o'qishni bilasizmi? -T.: O'qituvchi 1993.

